

Totuudesta ja valheesta moraalin ulkopuolisessa mielessä¹

I

Jossakin välkkyyen lukemattomiin aurinkokuntiin levittäytyneen maailmankaikkeuden syrjäisessä kolkassa oli kerran tähti, jolla älykkäät eläimet keksivät tietämisen. Se oli ”maailmanhistorian” ylimielisin ja valheellisin hetki: mutta toki vain hetki. Luonnon muutaman hengenvedon jälkeen tähti jähmettyi, ja älykkäiden eläinten täytyi kuolla. – Joku saattaisi keksiä tällaisen tarinan eikä sittenkään olisi kuvaillut kylliksi, kuinka kurjana, kuinka varjomaisena ja katoavaisena, kuinka tarkoituksettomana ja mielivaltaisena inhimillinen äly erottuu luonnossa; oli ikuisuuksia, jolloin sitä ei ollut; kun se on jälleen poissa, ei mitään ole tapahtunut. Tuolle älylle ei nimittäin ole mitään laajempaa tehtävää, joka johtaisi yli ihmiselämän. Sen sijaan se on inhimillinen, ja vain sen omistaja ja tuottaja suhtautuu siihen niin pateettisesti, ikään kuin maailma pyörisi sen ympäri. Mutta jos me voisimme ymmärtää hyttystä ja se meitä, me käsittäisimme, että hyttynenkin ui ilman halki tällä samalla paatoksella ja tuntee itsessään tämän maailman lentävän keskuksen. Luonnossa ei ole mitään niin joutavaa ja vähäistä, ettei se tuon tietämisen voiman pienestä henkäyksestä oitis paisuisi kuin leili; ja kuten jokainen kantaja tahtoo oman ihailijansa,

samoin jopa ylpein ihminen, filosofi, kuvittelee näkevänsä maailmankaikkeuden silmien kohdistuvan joka taholta teleskooppisesti hänen toimintaansa ja ajatteluunsa.

On merkillistä, että tämän saa aikaan äly, se, joka on sentään vain apuvälineenä liittynyt onnettomimpiin hienostuneimpiin katoavaisimpiin olentoihin pitääkseen niitä hetken kiinni olemassaolossa, josta niillä muuten, ilman tuota lisäystä, olisi kaikki perusteet paeta yhtä nopeasti kuin Lessingin poika.² Tuo tietämiseen ja aistimiseen [*Empfinden*]³ yhdistynyt ylpeys, joka levittää sokaisevaa sumua ihmisten silmien ja aistien ylle, harhauttaa heidät siis olemassaolon arvosta, koska se sisältää itseään tietämistä koskevaa mitä imartelevinta arvostusta. Sen yleisin vaikutus on harhautus [*Täuschung*] – mutta yksittäisimmätkin vaikutukset sisältävät jotakin tuosta samasta luonteesta.

Äly, yksilön säilyttämisen välineenä, näyttää päävoimansa teeskentelyssä [*Verstellung*]⁴; tämä on näet väline, jonka avulla säilyvät heikommat, vähemmän rotevat yksilöt, joiden ei ole suotu käydä kamppailua olemassaolosta sarvin tai terävin petoeläin-hampain. Ihmisessä tämä teeskentelytaito saavuttaa huippunsa: täällä harhautus, mielisteleminen, valehtelevä ja pettäminen, selän-takana-puhuminen, jonakin esiintyminen [*Repräsentiren*], lainatussa loisteessa

eläminen, naamioituminen, verhoava konventio, itsensä ja toisten edessä näyttelemisen, lyhyesti sanottuna jatkuva liehuminen turhamaisuuden liekin ympärillä on siinä määrin sääntö ja laki, ettei ole juuri mitään käsittämättömämpää kuin se, kuinka ihmisten joukossa saattoi viritä rehellinen ja puhdas vietti totuuteen. Ihmiset ovat upottautuneet syvälle illuusioihin ja unikuviin, heidän katseensa liukuu haupuilla vain olioiden pinnalla ja näkee ”muotoja”, heidän aistimuksensa ei johda koskaan totuuteen vaan tyytyvä vastaanottamaan ärsykeitä ja ikään kuin leikkimään tunnus-televaa leikkiä olioiden selustassa. Sitä paitsi ihminen antautuu öisin, läpi elämänsä, unessa valheen harhaan, hänen moraalisen tuntonsa pyrkimättä koskaan tätä estämään: ja kuitenkin pitäisi olla ihmisiä, jotka ovat vahvalla tahdolla päässeet kuorsamisesta eroon. Mitä ihminen oikeastaan tietää itsestään! Niin, kykenisiköhän hän edes kerran havaitsemaan [*percipiren*]⁵ itsensä täydellisesti, kuin valaistuun lasikkoon asetettuna? Eikö luonto salaa häneltä enemmän jopa hänen ruumiistaan karkottaakseen ja sulkeakseen hänet ylöpeään ilveilijämäiseen tietoisuuteen, syrjään suolten mutkilta, verivirtojen nopealta juoksulta, lihassäikeiden sekavilta värinöiltä! Luonto heitti avaimen pois: ja voi kohtalokasta uteliaisuutta, joka kerran kykenisi raosta näkemään ulos ja alas tietoisuuden huoneesta ja aavistaisi sitten, että ihminen lepää jonkin armottoman, ahnaan, kyltymättömän, murhaavan varassa, tietämättömyytensä samantekevyydessä, ikään kuin unissaan tiikerin selässä roikkuen. Mistä kummasta näiden tähtien alla [*bei dieser Constellation*] saa alkunsa vietti totuuteen!

Sikäli kuin yksilö tahtoo säilyä toisten yksilöiden rinnalla, hän käyttää luonnollisissa olosuhteissa älyä enimmäkseen teeskentelyyn: mutta koska ihminen yhtä lailla pakosta kuin pitkävetisyydestäkin tahtoo olla seurassa [*gesellschaftlich*] ja laumassa, hän tarvitsee rauhansopimusta ja pyrkii siihen, että ainakin kaikkein karkein *bellum omnium contra omnes*⁶ katoaisi hänen maailmastaan. Tämä rauhansopimus tuo kuitenkin mukanaan jotakin, joka näyttää ikään kuin ensimmäiseltä askelelta tuon arvoituksellisen totuusvietetin saavuttamiseksi. Nyt nimittäin kiinnitetään se, mikä vastedes on oleva ”totuus”, so. keksitään olioiden yhtenäisesti pätevä ja sitova merkintä [*Bezeichnung*]⁷, ja tämä kielen lainsäädäntö antaa myös ensimmäiset totuuden lait. Tässä syntyy nimittäin ensimmäistä kertaa totuuden ja valheen vastakohta: valehtelija käyttää väärin päteviä merkintöjä, sanoja, saadakseen epätodellisen näyttämään todelliselta; hän sanoo esimerkiksi ”olen rikas”, kun juuri ”köyhä” olisi hänen tilalleen oikea merkintä. Hän käyttää kiinteitä konventioita väärin vaihtamalla nimiä mielivaltaisesti tai jopa muuttamalla ne päinvastaisiksi. Mikäli hän tekee tämän omahyväisellä tai muuten vahinkoa tuottavalla tavalla, yhteisö [*Gesellschaft*] ei enää luota häneen ja siten sulkee hänet ulkopuolelleen. Ihmiset eivät karta tässä niinkään petetyksi tulemista kuin petoksen vuoksi vahingoittumista. He eivät myöskään tällä tasolla pohjimmiltaan vihaa harhautusta vaan tiettyjen harhautusten lajien huonoja, vihamielisiä seurauksia. Vain tällaisessa rajoitetussa mielessä ihminen tahtoo myös totuutta. Hän haluaa totuuden miellyttäviä, elämää säilyttäviä seurauksia; pelkkään seurauksettomaan tietoon hän suhtautuu välinpitämättömästi, kenties vahingollisiin ja tuhoisiin totuuksiin jopa vihamielisesti. Ja sitä paitsi: kuinka on noiden kielen konventioiden laita? Ovatko ne

ehkä tiedon, totuusaistin tuotteita: vastaavatko merkinnät ja oliot toisiaan? Onko kieli kaikkien todellisuuksien adekvaatti ilmaus?

Vain muistamattomuuden ansiosta ihminen voi kuvitella saavuttavansa tämän: omistavansa juuri kuvatulla asteella totuuden. Ellei hän tahdo tyytyä totuuteen taatologian muodossa, so. pelkkiin kuoriin, hän on ikuisesti hankkiva illuusioita totuuksina. Mikä on sana? Hermoärsykkeen jäljennös [*Abbildung*] äänneissä. Päätelemisen hermoärsykkeestä meidän ulkopuolellemme olevaan syyhyyn on kuitenkin jo tulos riittävän perusteen lain väärästä ja epäoikeutetusta käytöstä. Kuinka rohkenisimme, jos yksin totuus olisi ratkaissut kielen luomisessa, varmuuden näkökohta merkinnöissä, kuinka sittenkin rohkenisimme sanoa: ”Kivi on kova”; ikään kuin ”kova” olisi meille tunnettu muutenkin kuin vain pelkkänä subjektiivisena ärsytyksenä! Jaottelemme oliot suvun mukaan, merkitsemme puuta miespuoliseksi, kasvia naispuoliseksi⁸: millaisia mielivaltaisia siirtoja [*Übertragung*]⁹! Kuinka kauas ne ovatkaan kulkeutuneet varmuuden kaanonista! Puhumme madosta: merkintä ei tavoita muuta kuin matelemisen ja voisi siis sopia myös käärmeeseen.⁹ Millaisia mielivaltaisia rajauksia, millaisia yksipuolisia suosimisia milloin olion tämän, milloin tuon ominaisuuden mukaan! Rinnakkain asetettuina erilaiset kielet osoittavat, ettei sanoissa koskaan ole kyse totuudesta, ei koskaan adekvaatista ilmaisusta: eihän muutoin olisi niin monia kieliä. ”Olio sinänsä” (joka olisi juuri puhdas seuraukseton totuus) on myös kielen luojalle täysin käsittämätön eikä lainkaan tavoitteleminen arvoinen. Hän merkitsee vain olioiden suhteita ihmisiin ja ottaa näiden ilmaiseemisessa rohkeimmat metaforat avukseen. Hermoärsyke ensin siirrettynä [*übertragen*] kuvaan! Ensimmäinen metafora. Kuva edelleen muotoiltuna äänneessä! Toinen metafora. Ja joka kerta täydellinen sfäärien ylitys, keskelle tyystin toista ja uutta. Voidaan kuvitella ihminen, joka on täysin kuuro eikä ole koskaan aistinut ääntä ja musiikkia: kuten tämä vaikkapa hämmästelee Chladnin¹⁰ sointikuvioita hiekassa, löytää niiden syyt kielten värinästä ja sitten vannoo, että nyt hänenkin on tiedettävä, mitä ihmiset sanovat ääneksi, siten meidän kaikkien laita on kielen parissa. Puhuessamme puista, väreistä, lumesta ja kukista me luulemme tietävämme jotakin olioista itsestään eikä hallussamme kuitenkaan ole muuta kuin olioiden metaforia, jotka eivät lainkaan vastaa alkuperäisiä olemuksia. Kuten ääni hiekkakuviona, samoin olion sinänsä arvoituksellinen X erottuu ensin hermoärsykkeenä, sitten kuvana ja lopulta äänteenä. Kielen muodostuminen ei siis missään tapauksessa käy loogisesti, ja kaikki aines, josta ja jonka parissa totuuden ihminen, tutkija, filosofi, myöhemmin työskentelee ja rakentaa, on peräisin, jos ei pilvilinnoista, niin ei ainakaan olioiden olemuksesta.

Pohtikaamme vielä tarkemmin käsitteiden muodostumista: jokaisesta sanasta tulee oitis käsite, kun sen ei enää tarvitse palvella jotenkin muistona ainutkertaisesta, kauttaaltaan yksilöidystä alkuelämyksestä, jota se saa kiittää synnystään, vaan kun sen täytyykin samalla kertaa sopia lukemattomiin, enemmän tai vähemmän samankaltaisiin, so. ankarasti ottaen ei koskaan samanlaisiin, siis selvästi erilaisiin tapauksiin. Jokainen käsite saa alkunsa ei-samanlaisen samastamisesta. Yhtä varmasti kuin lehdet eivät koskaan ole aivan toistensa kaltaisia, lehden käsitekin on muodostettu jättämällä nämä yksilölliset erot mielivaltai-

Jouko Korkeasaari, *Jumalan luo*, 100 x 125, akryyli MDF-levylle, 2002-03.

sesti syrjään, unohtamalla erottava, ja se herättää nyt mielikuvan [*Vorstellung*], että luonnosta muka löytyisi paitsi lehtiä myös jotakin, joka olisi 'lehti', jokin alkumuoto, jonka mukaan kaikki lehdet olisi kudottu, piirretty, pyöristetty, väritetty, poimutettu, maalattu, mutta taitamattomin käsin, niin ettei mikään kappale kävisi moitteettomasti ja luotettavasti alkumuodon uskollisesta jäljennöksestä. Kutsumme jotakuta ihmistä rehelliseksi; "Miksi hän on tänään toiminut niin rehellisesti?", me kysymme. Vastauksemme kuuluu tavallisesti: "Rehellisyytensä vuoksi". Rehellisyys! Tämä tarkoittaa jälleen: lehti on lehtien syy. Emmehän tiedä mitään olemuksellisesta laadusta, joka olisi rehellisyys,

mutta tiedämme toki lukemattomista yksilöllisistä, siis erilaisista toiminnoista, jotka samastamme jättämällä pois erilaisen ja joita nyt merkitsemme rehellisinä toimintoina; lopulta muotoilemme niistä *qualitas occulta*¹¹ nimellä 'rehellisyys'.

Yksilöllisen ja todellisen ylenkatsominen antaa meille käsitteen niin kuin se antaa meille muodonkin, mitä vastoin luonto ei tunne muotoja eikä käsitteitä, ei siis myöskään lajeja [*Gattung*], vaan ainoastaan meille saavuttamattoman ja määrittelemättömän X:n. Myös yksilön ja lajin välinen vastakohtamme on näet antropomorfinen eikä peräisin olioiden olemuksesta, joskaan emme myöskään tohdi sanoa, ettei se

vastaa tätä: tämä olisi nimittäin dogmaattinen väite ja selaisena aivan yhtä mahdoton todistaa kuin vastakohtansakin.

Mikä siis on totuus? Metaforien, metonymioiden, antropomorfismien liikkuva sotajoukko, lyhyesti sanottuna joukko inhimillisiä suhteita, jotka on poeettisesti ja retorisesti vahvistettuina siirretty ja koristettu ja jotka pitkän käytön jälkeen vaikuttavat kansasta kiinteiltä, kanonisilta ja sitovilta: totuudet ovat illuusioita, joiden on unohdettu olevan sellaisia, metaforia, jotka ovat käyneet kuluneiksi ja aistillisesti voimattomiksi, kolikoita, jotka ovat kadottaneet kuvansa ja joita nyt pidetään metallina eikä enää kolikoina. Emme vielä tiedä, mistä vietti totuuteen on peräisin: tähän saakka olemme näet kuulleet vain velvoituksesta, jonka yhteisö asettaa ollakseen olemassa, velvoituksesta olla totuudenmukainen, so. käyttää tavanomaisia metaforia, siis moraalisesti ilmaistuna: velvoituksesta valehdella kiinteän konvention mukaan, valehdella joukon mukana kaikkia sitovalla tavalla. Ihminen tosin unohtaa, että hänen laitansa on näin; hän valehtelee siis kuvatulla tavalla tiedostamattomasti ja satavuotisten tottumusten mukaan – ja saavuttaa juuri *tämän tiedostamattomuuden vuoksi*, juuri tämän unohtamisen ansiosta tunteen totuudesta.

Tuosta tunteesta, että on velvoitettu merkitsemään yhtä oliota punaiseksi, toista kylmäksi, kolmatta mykäksi, herää moraalinen totuuteen viittaava liikutus [*Regung*]: valehtelijan vastakohdasta, johon kukaan ei luota, jonka kaikki sulkevat ulos, ihminen todistelee itselleen totuuden kunnioitettavuutta, luotettavuutta ja hyödyllisyyttä. Hän asettaa nyt toimintansa *järkevänä* olentona abstraktioiden herruuden alaiseksi: hän ei enää siedä tempautumista äkillisten vaikutelmien mukaan, havaintojen [*Anschauung*]¹² matkaan, hän yleistää kaikki nämä vaikutelmat ensin kauhtuneiksi, kalseiksi käsitteiksi liittääkseen niihin elämänsä ja toimintansa kulkuneuvon. Kaikki mikä kohottaa ihmistä eläimeen verrattuna riippuu tästä kyvystä haihduttaa havainnon metaforat kaavaan [*Schema*], siis liuottaa kuva käsitteeseen; noiden kaavojen alueella on nimittäin mahdollista jokin, mikä ei koskaan olisi onnistunut havainnon ensivaikutelmien parissa: rakentaa pyramidin kaltainen järjestys kastien ja asteiden mukaan, luoda uusi lakien, etuoikeuksien, alisteisuuksien, rajanmääritysten maailma, joka nyt näyttäytyy tuohon toiseen, ensivaikutelmien havaintomaailmaan verrattuna lujempaan, yleisempään, tutumpaan, inhimillisempään ja siksi säätävään ja käskävään. Jokainen havaintometafora on yksilöllinen ja vailla kaltaistaan ja kykenee sen vuoksi aina pakenemaan kaikkea luokittelua, kun taas käsitteiden suuri rakennus ilmentää roomalaisen *columbariumin*¹³ jäykkää säännönmukaisuutta ja huokuu logiikassaan tuota ankaruutta ja kylmyyttä, joka on ominaista matematiikalle. Se, johon tämä kylmyys puhaltaa, tuskin usko, että myös käsite, luinen ja 8-kulmainen kuin arpakuutio ja samalla tavoin liikuttava, jää kuitenkin jäljelle vain *metaforan jäännöksenä* ja että illuusio hermoärsykkeen taiteellisesta siirrosta kuviin on, jollei jokaisen käsitteen äiti, niin ainakin isoäiti. Tässä käsitteiden noppapelissä ”totuus” kuitenkin tarkoittaa: on käytettävä jokaista arpakuutiota niin kuin se on merkitty;

«Toimiva ihminen sitoo elämänsä järkeen ja sen käsitteisiin, jottei huuhoutuisi pois ja menettäisi itseään.»

laskettava tarkalleen sen silmät ja muodostettava oikeita ryhmiä koskaan rikkomatta kastien ja arvoluokkien järjestystä vastaan. Kuten roomalaiset ja etruskit lohkoivat taivaan kiinteiden matemaattisten linjojen mukaan ja manasivat kuhunkin näin rajattuun tilaan jumalan kuin *templumiin*¹⁴, samoin jokaisella kansalla on yllään tuollainen matemaattisesti jaettu käsitetaivas ja samoin kansa nyt totuuden vaatimuksen alaisena ymmärtää, että jokaista käsitejumalaa etsitään vain *sen* omasta sfääristä. Tässä ihmistä sopii toki ihailla mahtavana rakentajanerona, jolta luonnistuu loputtoman monimutkaisen käsiteholvin kasaaminen liikkuville perustuksille ja ikään kuin juoksevalle vedelle; löytääkseen tuen sellaisilta perustoilla rakennuksen täytyy varmastikin olla kuin hämähäkinlangoista tehty, kyllin hieno, jotta aallot kantavat mukanaan, kyllin luja, jottei tuuli puhalla hajalle. Rakentajanerona ihminen kohoaa siten kauas mehiläisen yläpuolelle: tämä rakentaa vahasta, jonka se kokoaa luonnosta, ihminen paljon hienommasta käsitteiden aineksesta, joka hänen täytyy ensin tuottaa itsestään. Ihmistä on tässä tosiaan ihailtava – mutta ei hänen totuuteen, puhtaaseen olioiden tietämiseen suuntautuneen viettinsä vuoksi. Kun

joku kätkee esineen pensaan taakse, etsii sitä sieltä uudelleen ja löytääkin, niin ei tässä etsimisessä ja löytämisessä ole paljon kehumista: siten on kuitenkin ”totuuden” etsimisen ja löytämisen laita järjen piirissä. Jos esitän nisäkkään määritelmän ja sitten kamelia katsahdettuani selitän: ”Katso, nisäkä”, näin tuodaan tosin valoon yksi totuus, mutta se on arvoltaan rajallinen, tarkoitan, se on läpikotaisin antropomorfinen eikä sisällä ainoatakaan kohtaa, joka olisi

’tosi sinänsä’, todellinen ja yleisesti pätevä, ihmistä huomioon ottamatta. Sellaisten totuuksien tutkija etsii pohjimiltaan vain maailman metamorfoosia ihmisistä; hän pyrkii ymmärtämään maailmaa ihmisenkaltaisena oliona ja saavuttaa parhaassa tapauksessa assimilaation tunnun. Kuten astrologi tarkastelee tähtiä ihmisten alaisuudessa ja yhteydessä heidän onnensa ja kärsimyksensä, samoin tuollainen tutkija tarkastelee koko maailmaa ihmisiin sidottuna, loputtomana murtuneena kaikuna alkusoinnista, ihmisestä, moninkertaisena jäljennöksenä alkukuvasta, ihmisestä. Hänen menettelynsä on: pitää ihmistä kaikkien olioiden mittana, missä hän kuitenkin lähtee erehdyksestä uskoessaan, että hänellä on nämä oliot edessään välittömästi puhtaina objekteina. Hän unohtaa siis alkuperäiset havaintometaforat metaforina ja pitää niitä olioina itsenään.

Vain tuon alkukantaisen metaforamaailman unohtuessa, vain alkuaan tulisena sulana inhimillisen kuvittelun alkukyvystä pulpuuvan kuva-aineksen kovettuessa ja jähmettyessä, vain voittamattomalla uskolla, että *tämä* aurinko, *tämä* ikkuna, *tämä* pöytä on totuus sinänsä, lyhyesti sanottuna vain unohtamalla itsensä subjektina ja nimenomaan *taiteellisesti luovana* subjektina ihminen voi elää jonkinlaisessa rauhassa, varmuudessa ja johdonmukaisuudessa; jos hän vain hetkeksikin pääsisi ulos tämän uskomuksen vankilasta, hänen ’itsetietoisuutensa’ olisi oitis mennyttä. Onhan hänen jo vaivalloista myöntää itselleen, että hyönteinen tai lintu havaitsee [*percipiren*] aivan toisen maailman kuin ihminen

ja että kysymys, kumpi näistä maailman havaitsemisista [*Perception*] on oikeampi, on täysin mieletön, sillä jo tätä täytyisi mitata *oikean havaitsemisen* [*Perception*] mittapuulla, so. mittapuulla, jota *ei ole käsillä*. Ylipäänsä oikea havaitseminen [*Perception*] – joka tarkoittaisi objektin adekvaattia ilmaisua subjektissa – näyttää minusta kuitenkin ristiriitaiselta joutavuudelta: kahden ehdottomasti erilaisen sfäärin kuten subjektin ja objektin välillä ei näet ole mitään kausaliteettia, oikeellisuutta eikä ilmaisua, vaan korkeintaan *esteettinen* suhde [*Verhalten*], tarkoitan vihaavaa siirtoa, kangertelevaa käännöstä aivan vieraaseen kieleen. Mutta tähän tarvitaan yhtä kaikki vapaasti runoilevaa ja vapaasti oivaltavaa välisfääriä ja välittävää voimaa. Sana ”ilmiö” [*Erscheinung*] sisältää monia houkutusia, minkä vuoksi vältän sitä mahdollisuuksien mukaan: ei nimittäin ole totta, että olioiden olemus ilmenee empiirisessä maailmassa. Maalari, jolta puuttuu kädet ja joka haluaisi ilmaista itselleen hämmöttävän kuvan laululla, paljastaisi sentään tällä sfäärien vaihdolla enemmän kuin empiirinen maailma paljastaa olioiden olemuksesta. Edes hermoärsykkeen suhde esiintuotuun kuvaan ei sinänsä ole mikään välttämättömyys; mutta kun samainen kuva on tuotu esiin miljoonia kertoja ja peritty monen ihmispolven läpi ja se lopulta ilmeneekin koko ihmiskunnassa joka kerta saman aiheen seurauksena, niin se viimein saa ihmisille saman merkityksen, ikään kuin se olisi ainoa välttämätön kuva ja ikään kuin tuo alkuperäisen hermoärsykkeen ja esiin tuodun kuvan suhde olisi ankara kausaalisuuhde; niin kuin ikuisesti toistuva uni aistittaisiin ja arvosteltaisiin kauttaaltaan todellisuudeksi. Mutta metaforan kovettuminen ja jäähmettyminen ei takaa mitään tämän metaforan välttämättömyydestä ja yksinomaisesta oikeutuksesta.

Varmasti jokainen ihminen, joka on kotonaan tällaisissa pohdinnoissa, on tuntenut syvää epäluuloa kaikkea tämänkaltaista idealismia kohtaan, yhtä usein kuin hän on varsin selvästi vakuuttunut luonnonlakien ikuisesta johdonmukaisuudesta, erehtymättömyydestä ja läsnäolosta kaikkialla [*Allgegenwärtigkeit*]; hän on tehnyt päätelmän: kaikki täällä, niin pitkälle kuin tunkeudumme teleskooppisen maailman korkeudesta mikroskooppisen maailman syvyyteen, on niin varmaa, valmista, loputonta, lainmukaista ja aukotonta; tieteen on kaivettava näissä kuuluisissa ikuisesti menestyen ja kaikki löydetty on sopiva yhteen ilman ristiriitaa. Kuinka vähän tämä muistuttaakaan mielikuvituksen tuotetta: jos se olisi tätä, sen täytyisi toki jossakin antaa aavistaa lume ja epätodellisuus. Sitä vastoin on kerrankin sanottava: jos meillä jokaisella olisi erilainen aistihavainto, jos me itse voisimmekin havaita [*percipiren*] vuoroin lintuna, vuoroin matona, vuoroin kasvina, tai jos joku meistä näkisi saman ärsykkeen punaisena, toinen sinisenä ja kolmas vieläpä kuulisi sen äänenä, niin kukaan ei puhuisi tuollaisesta luonnon lainmukaisuudesta, vaan käsittäisi luonnon vain mitä subjektiivisimpana luomuksena. Siis: mitä luonnonlaki ylipäänsä on meille; se ei ole meille tunnettu sinänsä vaan ainoastaan vaikutuksissaan, so. suhteissaan toisiin luonnonlakeihin, jotka me tunnemme jälleen vain suhteina. Kaikki nämä suhteet viittaavat siis aina vain edelleen toisiinsa ja

ovat olemukseltaan meille läpikotaisin ymmärtämättömissä; vain se, minkä me lisäämme niihin, aika ja tila, siis seuraamussuhteet ja luvut, on todella niistä tuntemaamme. Mutta kaikki ihmeellinen, mitä me hämmästelemme juuri luonnonlaeissa, mikä vaatii selitystämme ja voisi houkuttaa meidät epäilemään idealismia, piilee juuri ja yksinomaan aika- ja tilamielteiden matemaattisissa ankaruudessa ja rikkomattomuudessa. Nämä me kuitenkin tuotamme itsessämme ja itsestämme tuolla samalla välttämättömyydellä, jolla hämmäkötti kutoo; koska meidän on pakko käsittää kaikki oliot vain näiden muotojen alaisina, enää ei ole ihmeellistä, että me oikeastaan käsitämme kaikissa olioissa vain juuri nämä muodot: sillä kaikkien olioiden täytyy kantaa itsessään luvun lakeja, ja juuri luku onkin olioissa hämmästyttävintä. Kaikki lainmukaisuus, joka tähtien liikkeissä ja kemiallisissa prosesseissa tekee meihin niin mahtavan vaikutuksen, käy pohjimmitaan yhteen noiden ominaisuuksien kanssa, jotka me itse tuomme olioihin, niin että näin me teemme itse itseemme vaikutuksen. Samalla tosin käy ilmi, että tämä taiteellinen metaforan muodostaminen, jolla jokainen aistimus meissä alkaa, edellyttää jo nämä muodot, siis toteutuu niissä; vain

näiden alkumuotojen järkkymättömyydellä selittyy mahdollisuus, että sittemmin metaforista itsestään tulisi perustaa käsitteiden rakennus. Tämä on nimittäin aika-, tila- ja lukusuhteiden jäljitelmä metaforien maaperällä.

II

Käsitteiden rakennuksella työskentelee alkuaan, kuten näimme, *kieli*, myöhemmin aikoina *tiede*. Kuten

mehiläinen samalla rakentaa kennoja ja täyttää niitä hunajalla, samoin tiede työskentelee keskeytyksellä tuolla suurella käsitteiden *columbarium*illa, havainnon hautapaikalla, rakentaa aina uusia ja korkeampia kerroksia, tukee, puhdistaa ja uudistaa vanhoja kennoja, ja ennen kaikkea näkee vaivaa täyttääkseen tuon valtavaksi kasatun kehikon ja järjestääkseen koko empiirisen maailman, s. o. antropomorfisen maailman siihen. Kuten jo toimiva ihminen sitoo elämänsä järkeen ja sen käsitteisiin, jottei huuhtoutuisi pois ja menettäisi itseään, samoin tutkija rakentaa majansa aivan likelle tieteen tornirakennusta voidakseen myös olla siellä avuksi ja löytääkseen itse suojaa tarjolla olevien suojamuurien alta. Ja suojaa hän tarvitseekin: on näet olemassa hirvittäviä voimia, jotka alituisesti käyvät hänen kimppuunsa ja vastaavat tieteelliseen totuuteen aivan toisenlaisin, mitä erilaisimmilla kilpitunnuksilla varustetuin ”totuuksin”.

Tätä metaforien muodostamisen viettiä, tätä ihmisen perusviettiä, josta ei hetkeksikään voida luopua, koska samalla luovuttaisiin itse ihmisestä, ei ole itse asiassa kukistettu eikä kesytetty vielä siten, että ihmisen katoavaisista tuotteista, käsitteistä, rakennetaan säännönmukainen ja jäykkä uusi maailma hänelle pakkolinnaksi. Tämä vietti hankkii itselleen uuden vaikutusalueen ja toisen väylän ja löytää sen myytistä ja ylipäänsä taiteesta. Alinomaa se sotkee käsitteiden osastot ja kennot asettamalla uusia siirtoja, metaforia, metonymioita, alinomaa se osoittaa halunsa hahmottaa valveilla olevien ihmisten käsillä oleva

«Koko luonto parveilee ihmisen ympärillä, ikään kuin se olisi vain jumalten naamiaiset näiden leikitellessä ihmisen kustannuksella, kaikissa hahmoissa ihmistä harhauttaen.»

maailma yhtä kirjavan epäsäännömukaisen seurauksetoman epäyhtenäisenä, houkuttelevana ja alati uutena kuin unen maailma. Valveilla oleva ihminenhan on sinänsä vain jäykän ja säännömukaisen käsitteverkon vuoksi selvillä siitä, että on valveilla, ja juuri siksi toisinaan uskoo uneksisansa, kun taide repiikin tuon käsitteverkon rikki. Pascal oli oikeassa väittäessään, että jos me näkisimme joka yö samaa unta, se askarruttaisi meitä yhtä lailla kuin oliot, jotka me näemme joka päivä: ”jos käsityöläinen tosiaan joka yö uneksisi täydet kaksitoista tuntia läpeensä olevansa kuningas, uskon”, sanoo Pascal, ”että hän olisi aivan yhtä onnellinen kuin kuningas, joka täydet kaksitoista tuntia joka yö uneksisi olevansa käsityöläinen”.¹⁵ Myytein innoitettu kansa, kuten antiikin kreikkalaiset, omaksuu myytin lakkaamatta vaikuttavana ihmeenä, jonka vuoksi tuon kansan päivä on valveillakin itse asiassa enemmän unen kuin tieteen selvittämän ajattelijan päivän kaltainen. Kun kerran jokainen puu voi puhua nymfinä tai häräksi naamioitunut jumala viedä neitoja mukanaan, kun itse jumalatar Athene yhtäkkiä nähdään niin kuin hän ajaisi kauniilla valjakolla Peisistratoksen saattamana Ateenan torin halki¹⁶ – ja tämän rehellinen ateenalainen uskoi – niin joka hetki kaikki on mahdollista kuin unessa, ja koko luonto parveilee ihmisen ympärillä, ikään kuin se olisi vain jumalten naamiaiset näiden leikitellessä ihmisen kustannuksella, kaikissa hahmoissa ihmistä harhauttaen.

Ihmisellä itsellään on kuitenkin voittamaton taipumus antautua harhautettavaksi, ja hän on kuin onnen lumoama, kun rapsodi kertoo hänelle eepisiä taruja kuin totena tai kun näyttelijä näytelmässä esiintyy kuninkaana kuninkaallisemmin kuin todellisuuden näyttämä kuningas. Äly, tämä teeskentelyn mestari, on vapaa ja muusta orjantyyöstään vapautettu, niin kauan kuin se voi harhauttaa *vahingoittamatta* ja viettää silloin saturnaliaansa¹⁷; se ei koskaan ole uhkeampi, vauraampi, ylväämpi, taitavampi ja huimapäisempi. Luovalla mielivallalla se sekoittaa metaforat ja siirtää abstraktion rajakiviä, niin että se esimerkiksi kuvaa [*bezeichnen*] virtaa liikkuvana tienä, joka kantaa ihmisen sinne, minne hän muuten kävelee. Nyt se on heittänyt yltään alamaisuuden tunnukset: muutoin se ponnistelee synkällä toimekkuudella näyttääkseen tietä ja työkaluja olemassaoloa janoavalle yksilöparalle ja kuin palvelija herransa puolesta saalistamaan käyden, mutta nyt se on tullut herraksi ja voi pyyhkiä puutteen ilmeen kasvoiltaan. Mitä se nyt tekeekin, sen aiempaan toimintaan verrattuna tähän kaikkeen sisältyy teeskentelyä, kuten tuohon aiempaan vääristelyä [*Verzerrung*]. Se kopioi ihmiselämää mutta pitää sitä hyvänä asiana ja näyttää olevan siihen oikein tyytyväinen. Tuo käsitteiden suunnaton palkisto ja laudoitus, johon takertumalla hädänalainen ihminen pelastaa itsensä läpi elämän, on vapautuneelle älylle vain teline ja leikkikalua sen uskaliaimpia taidonnäytteitä varten: ja kun se pirstoo tämän, kääntää ylösalaisin, kokoa ironisesti uudelleen, kaukaisimmat yhdistäen ja lähimmät erottaen, se osoittaa, ettei tarvitse tuota köyhyyden hätäapua ja ettei nyt ole käsitteiden vaan intuitioiden [*Intuition*] johdattama. Näistä intuitioista ei johda säännömukaista tietä aavemaisten kaavojen, abstraktioiden maahan: sanaa ei ole tehty intuitioita varten, ne nähdessään ihminen mykistyy tai puhuu pelkillä kielleyillä metaforilla ja ennenkuulumattomilla käsiteliitoksilla, vastatakseen voimakkaan läsnäolevan intuition vai-

kutelman luovasti edes luhistamalla ja ivaamalla vanhoja käsiterajoja.

On aikakausia, jolloin järkevä ihminen ja intuitiivinen ihminen seisovat rinnakkain, toinen intuitiota peläten, toinen abstraktiota ivaten; jälkimmäinen on yhtä järjetön kuin edellinen epätaiteellinen. Molemmat haluavat hallita elämää: edellinen osaamalla kohdata perustavimmat tarpeensa varokeinoin, viisaasti, säännöllisesti, jälkimmäinen jättämällä ”ylen iloisena sankarina”¹⁸ nuo tarpeet näkemättä ja pitämällä todellisena vain lumeeksi ja kauneudeksi tekeytynyttä elämää. Siellä missä intuitiivinen ihminen, kuten vaikkapa antiikin Kreikassa, käsittelee aseitaan mahtavammin ja voittoisammin kuin vastaparinsa, voi suotuisassa tapauksessa muodostua kulttuuri ja taiteen herruus yli elämän tulla perustetuksi; tämä teeskentely, tämä puutteen kiistäminen, tämä metaforisten havaintojen loiste ja ylipäänsä tämä harhautuksen välittömyys saattelee kaikkia sellaisen elämän ilmaisuja. Ei talo, ei askel, ei vaatetus eikä savinen ruukku paljasta, että tarve loi ne; vaikuttaa siltä kuin niissä kaikissa olisi ilmaistava mahtavaa onnea ja olympolaista pilvettömyyttä ja samalla leikkiä vakavuuden kanssa. Kun käsitteiden ja abstraktioiden johdattama ihminen näillä vain torjuu epäonnen, itse pakottamatta abstraktioista itselleen onnea, ja pyrkii vain mahdollisimman vapaaksi tuskasta, sen sijaan intuitiivinen ihminen, joka seisoo keskellä kulttuuria, niittää jo intuitioistaan paitsi pahan torjuntaa myös taukoamatta virtaavaa valaistusta, kirkastumista, lunastusta. Varmasti hän kärsii raskaammin, *kun* hän kärsii; kärsiihän hän myös useammin, koska ei ymmärrä oppia kokemuksesta ja yhä uudelleen putoaa samaan kuoppaan, johon on jo aiemmin pudonnut. Kärsimyksessä hän on näin yhtä järjetön kuin onnessa, hän huutaa lujaa eikä hänelle ole lohdutusta. Kuinka toisin seisoo samassa onnettomuudessa stoalainen, kokemuksen kouluma, itsensä käsitteillä hillitsevä ihminen! Hän, joka muuten etsii vain vilpittömyyttä, totuutta, vapautta harhautuksesta ja suojaa lumoavilta hyökkäyksiltä, saakin nyt, epäonnessa, aikaan teeskentelyn mestariteoksen, kuten tuo toinen onnessa; hän ei kanna nykiviä ja liikkuvia ihmiskasvoja vaan ikään kuin piirteiltään arvokkaan tasapainoista naamiota, hän ei huuda eikä kertaakaan muuta ääntään. Kun oikea myrskypilvi leviää hänen ylleen, hän kääriytyy kaapuunsa ja kulkee hitain askelin sen alta.

Suomentaneet Anna-Maria Mäntynen ja Henrik Rydenfelt

Suomentajien huomautukset

1. *Ueber Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne*. Editio: Nietzsche Werke. Kritische Gesamtausgabe. Herausgegeben von Giorgio Colli undazzino Montinari. Dritte Abteilung. Zweiter Band. Walter de Gruyter, Berlin & New York 1973. Kommenteista käännöstöimme eri vaiheissa kiitämme Vesa Oittista, Sami Pihlströmiä, Ilona Reinersia ja Jarkko S. Tuusvuorta.
2. Nietzsche viittaa tässä Gotthold Ephraim Lessingin (1729–81) tunnetuksi tulleisiin kirjeisiin: Lessingin poika kuoli pian syntymänsä jälkeen ja isä kertoo, että poika jätti maailman niin nopeasti suuren ymmärryksensä vuoksi.
3. Aistillista tuntemista, kokemista tai aistimista merkitsevä sana *empfinden* on tässä käännetty mahdollisimman johdonmukaisesti ”aistia” ja *Empfindung* vastaavasti ”aistimus”: ”tunteminen” on käännöksessä helposti harhaanjohtava ja sana *Erfahrung* on käännetty ”kokemukseksi”. *Sinnsempfindung*-sanan käännöksenä olemme käyttäneet ”aistihavaintoa”.

4. Sanan *Verstellung* olemme kääntäneet johdonmukaisesti sanalla ”teeskentely”, ja *verstellt* on vastaavasti suomentunut sanalla ”tekeytynyt”. Siinä missä yleensä mielteenä suomeksi kääntyvä sana *Vorstellung* ei ota kantaa mielteiden todenmukaisuuteen, *Verstellung* viittaa Nietzscheillä nimenomaan aktiiviseen vääristelyyn, tässä kirjoituksessa erityisesti ihmisten teeskentelevään toimintaan.
5. Ks. huomautus 12.
6. *Bellum omnium contra omnes*: kaikkien sota kaikkia vastaan.
7. *Bezeichnung*-sanan olemme kääntäneet ”merkintä”. Varteenotettavia vaihtoehtoja olisivat olleet ”kuvaus” ja ”nimitys”; pyrimme kuitenkin erottamaan ”merkinnän” Nietzschen käyttämästä sanasta ”kuva” (*Bild*); vuorostaan ”nimitys” ei tavoita *Bezeichnung*-sanan kattavuutta tässä kirjoituksessa.
8. Saksassa puu on maskuliini- ja kasvi feminiinisukuinen (*der Baum* ja *die Pflanze*).
9. Alkutekstissä esimerkin substantiivit käärme ja mato ovat toisinpäin. Saksan substantiivi ”käärme” (*Schlange*) on sukua verbille ”kiemurella” (*schlingen*) ja sopii näin kuvaamaan myös matoa (*Wurm*).
10. Ernst Florens Friedrich Chladni (1756–1827), fyysikko ja akustiikan kehittäjä. Chladnin soitinkuvioiksi sanotaan kuvioita, joita esimerkiksi – kuten Chladnin omissa kokeissa – ohuelle metallilevyllä levitetty hiekka muodostaa metallilevyn värähdellessä.
11. *Qualitas occulta*: salattu laatu.
12. Sekä *Anschauung* että *Perception* on tässä suomennettu havaitsemiseen pohjautuvilla sanoilla. *Anschauung* on suomennoksessamme ”havainto”, ja näin muodoin myös *anschauliche Metapher* suomentuu ”havainnon metafora”, *Anschauungsmetapher* ”havaintometafora”. *Percipiren* puolestaan suomentuu ”havaita” ja *Perception* ”havaitseminen”. Suomenkielisten sanojen samankaltaisuuden vuoksi *Perception*- ja *percipiren*-sanojen esiintymiset ovat suomennoksessa jatkossakin näkyvillä; mikäli havainto-sanan yhteydessä ei tekstissä ilmene alkukielistä käsitettä sulkeissa, kyseessä on *Anschauung* tai *anschaulich*. Sanaa *Wahrnehmung*, joka sekin luontevasti kääntyisi ”havainto” tai ”aistihavainto”, ei tässä tekstissä esiinny.
13. *Columbarium*: hauta, jossa tuhkauurnille on omat seinäsyvennyksensä; kirjaimellisesti ”kyyhkyslakka”.
14. *Templum*: latinan temppeleä merkitsevä sana, joka alun perin viittasi mihin tahansa uskonnollisia tarkoituksia varten rajattuun alueeseen.
15. Kyseessä on Nietzschen suora käännös Blaise Pascalin (1623–62) ajatelmasta (*Pensées* VI, 386).
16. Ateenan tyranni Peisistratos (n. 605–527 eKr.) nousi tarinan mukaan uudelleen valtaan ajamalla agoralle seuranaan Ateenan nimikkojuma-lattareksi Atheneksi puettu nainen.
17. *Saturnalia*: antiikin roomalaisten viettämä juhla, jonka aikana orjat saivat aterioita isäntien pöydässä ja isännät palvelivat heitä.
18. ”Sinä ylen iloinen sankari!” (*Du überfroher Held!*) on Guntherin huu-dahdus pelottomalle Siegfriedille Wagnerin oopperassa *Götterdämme-rung* (3. näytös, 2. kohtaus).